

6. Gojowy D. Hildesheim oder die Grenzen des Optimismus / Detlef Gojowy. – Berlin : Edition Amadis, 2000. – 167 S.
7. Gojowy D. Ich kann den Blick nicht von Euch wenden / Detlef Gojowy. – Dresden : Dresdner Verlag, 2001. – 121 S.
8. Gojowy D. Zum Glück in Europa. Erfahrungen, Erinnerungen / Detlef Gojowy. – Dresden : Dresdner Verlag, 2004. – 214 S.

**The Syndrome of the «Lost Generation» in the Eastern German Post-War Prose
(«Drowned Tram» by Detlef Goyowy)**

The article deals with the problem of the «lost generation» in the publicistic post-war prose of a modern German writer Detlef Goyowy. It presents a new point of view on the character who feels his uselessness in the changing world. It is stressed that the representatives of the «lost generation» are trying to find their new identity in the common European house.

Ольга Руцак (Івано-Франківськ)

**ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ ІНТЕРТЕКСТУ
У РОМАНІ М. ЮРСЕНАР «ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ»**

Маргеріт Юрсенар виступає представницею високо інтелектуальної літератури, що репрезентує епохи розвитку гуманізму. Французька письменниця наслідує у літературі класичні ідеї Античності та Відродження, водночас впроваджуючи в своїх творах новітні методи творення образності.

Роман «Філософський камінь» не просто відображає події епохи Відродження, а стає своєрідною енциклопедією людської думки часів віри в безмежні людські можливості. Статус універсальності твору досягається завдяки неповторному стилю авторки, що характеризується інтелектуалізмом, афористичністю та інтертекстуальністю. Мета даного дослідження полягає у виявленні специфіки інтертексту, що визначає жанрову своєрідність історичного роману, допомагає досліднику проникнути у глибинну структуру твору та розкрити культурну свідомість творчої особистості М. Юрсенар.

Інтертекстуальність як явище виступає предметом зацікавлень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема, У. Еко, Р. Барта, М. Бахтіна, Н. Корабльової та ін., проте творчість М. Юрсенар, яка в цілому малодосліджена на теренах України, ще не розглядалася з цієї точки зору. Саме цей факт зумовлює новизну та важливість даної наукової розвідки.

При дослідженні своєрідності твору М. Юрсенар, ставиться завдання визначитися із різновидами інтертексту та ознайомитися із його функціями. В українському літературознавстві розрізняють такі види інтертекстуальних повідомлень як: цитування, ремінісценція та натяк. У романі «Філософський камінь» віднаходимо широку палітру цих різновидів, які мають своє особливе смислове навантаження. В дослідженні велику роль відіграє не тільки інтертекст, але й контекст, що включає не лише літературні твори різних культурних періодів, а й велике число власних імен, географічних об'єктів, подій історії. Звідси й випливає необхідність поєднання інтертекстуального аналізу із контекстуальним.

На думку Наталії Корабльової, інтертекстуальність «розуміється як безмежність дослідницького пошуку» [3; 8]. М. Юрсенар, не тільки охоплює широке історичне та культурне тло, а й надає можливість читачу індивідуально інтерпретувати факти реальності. Встановлюючи тісний зв'язок із літературними творами, авторка використовує цитати – «більш чи менш дослівно наведений у тексті уривок з претексту, яким може бути висловлювання іншого мовця або попереднє висловлювання автора цього ж тексту» [2; 252].

Особливою формою інтертекстуальності є передтекстові цитати, які у творі М. Юрсенар виражені численними епіграфами, взятими із творів Античності та Середньовіччя. У першому

розділі письменниці подає уривок із твору Мірандоли «Oratio de hominis dignitate» («Промова про людську гідність»). Цитування творчості цього мислителя зумовлено гуманістичним спрямуванням роману М. Юрсенар. Говориться, що Бог Адаму «не дав ні обличчя, ні визначеного місця, ні якогось особливого, йому притаманного дару, щоб своє лице, своє місце та свої дари він сам забажав, сам здобув і сам ними розпоряджався» («Nec sertam sedem, nec propriam faciem, nec munus ullum peculiare tibi dedimus, o Adam, ut quam sedem, qua, faciem, quae munera tute optaveris, ea, pro voto, pro tua sententia, habeas et possideas» [6; 10] – тут і далі переклад мій – О. Р.). Господь, у промові каже, що «у природі в окреслених ним межах існує багато й інших живих створінь, проте людина не є обмеженою, і, наділена божественною владою, сама себе творить» («Definita ceteris natura intra praescriptas a nobis leges coercetur. Tu, nullis angustiis coercitur, pro tuo arbitrio, in cuius manu te posui, tibi illam praefinies» [6; 10]). Стверджується ідея егоцентризму, бо Всемогутній «поставив людину в центр світу, щоб вона краще бачила багатство цього світу» («Medium te mundi posui, ut circumspiceret inde commodius quicquid est in mundo» [6; 10]). Одна лише людина «не була створена ні небесною, ні земною, ні смертною, ні безсмертною, щоб вона сама, як і видатний живописець чи вправний скульптор, завершила свою форму» («Nec te caelestem, neque terrenum, neque mortalem, neque immortalem fecimus, ut tui ipsius quasi arbitrarius honorariusque plastes et fctor, in quam malueris tute formam effingas...» [6; 10]). У першій частині роману «Роки подорожей» письменниці зображує зародження та розвиток гуманістичних ідей, любові до науки, прагнення пізнання. Так як М. Юрсенар добре володіла латиною, то вона подає власний переклад уривку, щоб якнайкраще передати зміст та дух автентичного тексту.

Для епіграфу до другої частини роману «Осіле життя» взято не уривок із певного літературного твору, а девіз алхімії «Obscurum per obscuris, Ignotum per ignotius» [6; 190] («Йти до темного і невідомого, через ще темніше і невідоміше»). У даному виразі ввібрано наукове та життєве кредо цілої генерації вчених-алхіміків, які працювали на благо людства.

Третя частина «В'язниця» характеризується особливою атмосферою, де відчутні тиск репресій, переслідувань, під впливом яких герой задумується про власне життя та його цінності, а також передчуває наближення смерті. Тема життєвого кінця звучить у епіграфі до розділу – уривку із твору Джуліано Медічі:

«Ce n'est point vilenie, ni de vilenie procède,
Si tel, pour éviter un sort plus cruel
Hait sa propre vie, recherchant la mort...
Mieux vaut mourir, pour l'être au cœur noble,
Que supporter l'inévitable mal
Qui lui fait perdre et vertu en style...
Qu'ils sont nombreux, ceux dont la mort a guéri l'angoisse !
Mais beaucoup vilipendent ce recours à la mort,
Ignorant encore qu'il est doux de mourir...» [6; 362].

«Не ознака боягузтва, не страх
Того, хто, щоб уникнути жорстокішої долі,
Ненавидить власне життя, шукаючи смерті...
Благородному серцю краще вмерти,
Ніж нести неминучу муку,
Яка загубить душу й не лишить честі...
О, скількох смерть врятувала!
Але боягузу не зрозуміти,
Як солодко могила може звати...»

Цитата наводить на думку про переоцінку досягнень життя, про вибір між фізичною смертю та духовним занепадом. Свідомий вибір смерті сприймається як прояв індивідуальної свободи та права вибору.

Наведені вище цитати, які відображають атмосферу епохи та настрої головного героя на різних етапах життя, можуть розцінюватися як символи різних часових зрізів доби Відродження. Перший розділ символізує зародження гуманістичних поглядів і віру у можливість реалізації

безмежних людських здібностей. Друга частина передає дух епохи розвитку гуманістичних ідей, розквіту науки та віру у свободу людської особистості. Завершальна частина символізує занепад гуманістичних ідеалів, розчарування у великих можливостях людини та відповідно фінал культурного періоду, а отже смерть. Письменниця проводить аналогію між еволюцією і занепадом культурної епохи та життям вченого-алхіміка. Наука розвивається та існують передові ідеї, доки живуть ентузіасти, які працюють на благо людства.

М. Юрсенар використовує не тільки передтекстові цитати, але й міжтекстові цитування для наголошення на певній думці. Як відомо, класичні ідеї філософії беруть свій початок в Античності, а тому вчитися життя слід у мислителів древнього світу. Авторка вводить цитування Евмолпа у слова головного героя, який повчає, як слід жити. Людина, обираючи свій шлях, може бути щасливою, але вона, часто піддаючись небезпеці, псує щастя. Жити слід так, наче це останній день життя, тобто у повному спокої. «...Stultissimi, inquit Eumolpus tum Encolpii, tum Gitonis aerumnae, et precipue blanditiarum Gitonis non immeror, certe estis vos qui felices esse potestis, vitam tamen aerumnosam degitis et singulis diebus vos ultro novis torquetis cruciatibus. Ego sic semper et ubique vixi, ut ultimam quamque lucem tanquam non redituram consumarem id redituram consumarem, id est in summa tranquillitate...» (Ах ви, нерозумні, – говорить Евмолп, згадуючи про нещастя Енколпія та Гітона, особливо улесливість останнього. – Ви могли б бути щасливими, а ведете жалюгідне життя, кожного дня стикаючись ще з більшою небезпекою, ніж напередодні. А я жив так, наче кожен день міг стати останнім у моєму житті, тобто у цілковитому спокої) [6; 165].

М. Юрсенар, майстерно поєднуючи запозичені і власні ідеї, не просто цитує певних авторів, а робить цитати інтегрованими складовими твору, збагачуючи семантику тексту відлунням інших текстів, стилів та жанрів. Поряд із цитуванням у текст роману письменниця часто вводить ремінісценцію – «неусвідомлений автором відгомін творів інших письменників» [2; 257]. Ремінісценції, для яких характерні творча зміна, переосмислення, набуття нового змісту, трактуємо як «навмисне або ненавмисне, тотожне чи змінене відтворення в тексті образної чи фразової конструкції з відомого авторові художнього твору» [4; 587]. Особливо поширеним видом інтертексту є алюзія – «натяк на загальновідомий історичний чи літературний факт, заздалегідь обдумане відсилання читача до певного сюжету чи образу світової літератури» [2; 254–255]. Авторка, вдаючись до алюзії, спирається на тезаурус реципієнта, який здатен впізнати джерело алюзії та правильно декодувати її значення.

Характер ремінісценцій та алюзій, їх тематичне поле зумовлені світоглядом і способом життя героїв. Інтертекст передає бачення авторки через призму поглядів її персонажів. Так як головний герой належить до тієї верстви людей, які цікавляться і теологією, і наукою, то у романі знаходять своє відображення різноманітні посилання. Серед них зустрічаються натяки на біблійних персонажів, міфічні образи, а також інтегровані у текст вислови вчених.

Алюзія на біблійних героїв прослідковується у порівнянні: «Simon et sa femme, comme Abraham et Sarah, comme Jacob et Rachel, avaient, durant douze ans, vécu en paix» [6; 81] (Симон з дружиною, як Авраам і Сара, наче Яков та Рахиль, прожили 12 років у злагоді). За біблійним сюжетом названі подружні пари вважаються ідеалом щасливого, прожитого у любові, вірності, злагоді, сімейного життя. Симон порівнюється із мудрими, побожними мужами із Старого Завіту, а Хілзонда – з їхніми покірними супутницями дорогою земного буття.

У розумінні духовних наставників, особливо Бартоломе Кампануса, «кожна представниця слабкої статі була Марією та Євою в одній особі – тією, що дарує своє молоко та сльози на спасіння людства, а також піддається спокусі змія» («Chaque fille du sexe était pour Bartholommé Campanus Marie et Ève tout ensemble, celle qui verse pour le salut du monde du lait et ses larmes, et celle qui s'abandonne au serpent» [6; 47]). У даній ремінісценції образно передано ставлення Отців церкви до жінок.

Тональністю сарказму насичена алюзія на Симона-Петра, який зрікся Христа перед арештом. Зенон із зневагою осуджує чоловіка, що зрадив свого товариша. Головний герой свариться: «Він попиває пиво, тоді як Тома пітніє у в'язниці... І подумати тільки про цього чоловіка... О, плем'я Симона-Петра!» (« Il entonne sa bière pendant que son Thomas sue prison... Et jamais cet homme... Race de Simon-Pierre ! » [6; 68]). В часи панівної ролі церкви такому висловленню притаманна підвищена афективність.

Образи із Святого Письма, які вже стали універсальними концептами, виступають влучними характеристиками історичних постатей. Мається на увазі образ тирана царя Ірода, яким іменується кардинал Гранвелла. Монах ставить риторичне питання: «Та невже я повинен молитися за Ірода? Невже я маю молити Господа про здоров'я кардинала Гранвелли, який начебто відійшов від справ, хоч це справжня комедія, та все одно продовжує здалека нас тиранити?» («Mais dois-je prier pour Hérode? Faut-il demander à Dieu la prospérité du cardinal de Granvelle dans sa retraite, qui d'ailleurs est postiche, et d'où il continue à nous parceller? [6; 253]). Хоч церква закликає до молитви за владу, все ж люди можуть оцінити її діяльність і визначитися із вибором.

Їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті і гнівного презирства визначає ставлення людей до духовенства. Насичені сарказмом найменування священиків: «les Satans en dalmatique de brocart, les veaux d'or et les idoles de chair» [6; 114] (сатана в парчевій сутані, золоті тільці, ідоли із плоті). У метонімічних назвах отців церкви можна побачити втілення гріхів, що засуджувалися Біблією у Старому Завіті. Парчева сутана, традиційний одяг, є прямою вказівкою на представників церкви. За допомогою алюзії на Старий Завіт, символічного значення назви «золоті тільці та ідоли із плоті», авторка осуджує гонитву за матеріальними благами та тілесним задоволенням. Священики названі нечистою силою, бо вони перекручують Святе Письмо, порушують Божі заповіді, дбають про власне збагачення й занапащують життя мирян. У даному випадку письменниця, виступаючи проти негативних явищ дійсності, висловлюється прямо й відкрито.

Для змалювання становища простого народу письменниця вдається до міфічних образів. У порівнянні «ідолопоклонство було Харибдою, а бунт, бідність, небезпека і приниження – Сциллою» («L'idolâtrie était Charybde, mais la révolte, la misère, le danger et l'abjection Scylla» [6; 117]) розкривається та безвихідна ситуація, де на звичайних людей чатують різні небезпеки.

У тексті зустрічаються вислови видатних вчених, відомі всьому людству. До них належать твердження Коперника про те, що земля кругла, думка Сократа про відносність знання та ідея точки опори Архімеда.

Авторка кілька разів згадує революційну думку Коперника про Землю. Вперше ці слова лунають з уст Анрі-Максиміліана, двоюрідного брата головного героя, який «сказав собі, що настав час перевірити чи земля кругла» («Il s'était dit qu'il était temps de tâter à son tour la rondeur du monde» [6; 12]). Пізніше він повертається до цих слів у розмові із Зеноном, замислюючись «чи земна куля дійсно крутиться». На що вчений відповів, «вона крутиться» й спровокував песимістичні роздуми вголос: «навіть якщо вона й крутиться, і йому до цього байдуже, коли він по ній ходить, то ще менше він задумуватиметься, коли буде в ній лежати»

(«Et si la terre tourne...

– Elle tourne, dit Zénon.

– Et si la terre tourne, je ne m'en soucie guère en ce moment où je marche dessus, et m'en soucierai moins encore quand j'y serai couché» [6; 142]).

Міркуючи про можливість істинного пізнання, Зенон заздрить тим, хто має можливість дізнатися більше, оцінити та зробити висновки про істинне та хибне. Герой, який каже: «Я знаю те, що я не знаю того, чого я не знаю» («Je sais que je ne sais pas ce que je ne sais pas» [6; 159]), звертається до ідей Сократа, перефразовуючи «Я знаю те, що я нічого не знаю». Зенон постає не тільки носієм досвіду вчених Середньовіччя, а ще й вбирає в себе ідеї попередніх історичних епох.

Алюзію на вислів Архімеда вбачаємо у роздумах алхіміка про могутність народних мас. Зенон каже, що «в різних кутках світу живе кілька бідних, ще більше безумних і переслідуваних, ніж він, і які мріють про могутність, яка навіть не снилася імператору Карлу» («ça et là dans divers coins de la terre cinq ou six gueux plus fous, plus démunis et plus suspects que moi, et qui rêvent en secret d'une puissance plus terrible que n'en détiendra jamais le César Charles» [6; 162]). Він наводить приклад, що «якщо б в Архімеда була точка опори, то він не тільки перевернув би світ, а кинув би його у безодню, наче розбиту шкаралупу» («Si Archimède avait eu un point d'appui, il aurait pu non seulement soulever le monde, mais le faire retomber à l'abîme comme une coquille brisée...» [6; 162]). М. Юрсенар, наповнюючи порівняння додатковим стилістичним відтінком, робить відомий вислів колоритнішим. Гуманістичний підхід до розгляду перспектив людської могутності у її взаємозв'язку із науковими розробками

стверджує егоцентризм. Людина здатна володіти могутністю, яка переверне світ. Гуманістичний потенціал роману із його безмежною вірою у людські сили виступає важливим чинником художності твору і спрямований проти занепаду моралі у сучасному суспільстві. На противагу настроям відчаю та абсурду, відчуження та самозаглиблення М Юрсенар спонукає до пошуку власної ідентичності, свободи вибору. На основі синтезу літератури вона інтерпретує філософські концепції минулого та сьогодення, творить свій власний світ, у якому розум, наукові знання стоять вище за догми.

Ознайомившись із широкою палітрою інтертекстуальності у романі «Філософський камінь» можна стверджувати, твір виступає унікальною енциклопедією людської думки доби Відродження. Цитати, алюзії та ремінісценції органічно вплітаються в основний текст роману, надаючи йому поліфонічного звучання. Інтертекстуальні вирази провокують в уяві реципієнта виникнення нових образів, доповнюючи своєрідну картину реальності. У певних випадках інтертекст та контекст переплітаються, особливо це стосується коментарів до сприйняття думок вчених в епоху Середньовіччя. Ідеї вчених та дискусії, які вони породжують, формують наукове та історичне тло твору. Завдяки вдалому поєднанню інтертекстуальності атмосфера та колорит доби Відродження набувають особливої виразності та динамічності. Інтертекст та контекст у цілісності показують художню довершеність історичного роману.

Література:

1. Алхімія слова живого. Французький роман 1945–2000 рр. : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / [М. Мільнер, Ж. Бєсьєр, Б. Бланкман та ін.]. – К. : Промінь, 2005. – 383 с.
2. Будний В. Концепція інтертекстуальності в компаративістиці // Будний В. Порівняльне літературознавство : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Будний, М. Льницький. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – С. 241–278.
3. Корабльова Н. В. Інтертекстуальність літературного твору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Н. В. Корабльова. – Львів, 2000. – 20 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремок. – К. : Академія, 2006. – 752 с.
5. Юрсенар М. Воспоминания Адриана. Философский камень / Маргерит Юрсенар ; [пер. с франц. Ю. Яхниной]. – М. : Радуга, 1984. – 288 с.
6. Yourcenar M. L'Œuvre au Noir / Marguerite Yourcenar. – Paris : Éditions Gallimard, 1968. – 472 p.

Types and Functions of the Intertext in the Novel of M. Yourcenar «Philosopher's Stone»

The article explores intertextual phenomena in the novel of M. Yourcenar «Philosopher's stone». The author's skills of using intertext for the creation of the atmosphere and tonality of Renaissance period are analysed. Much attention is paid to the syncretic nature of the citations, allusions and reminiscences which are integrated into the text of the novel.